

ГРИГОРІЙ ЧМИХАЛО

ІНДОКИТАЙ
В'єтнамська
війна

Дніпро · ЛІРА · 2022

УДК 94(597)"19"

Ч 74

Чмихало Г. Г.

Ч 74 Індокитай. В'єтнамська війна. — Дніпро: ЛІРА, 2022. — 240 с.

Війна у В'єтнамі є першою війною сучасного типу, де вперше були використані авіаційні бомби з лазерним наведенням, зброя геофізичної війни, великі вертолітні десанти, спеціалізовані бойові гелікоптери, надзвукові літаки, зенітно-ракетні комплекси... Прийнято вважати, що це наразі єдина поразка Сполучених Штатів Америки. Та навіть вона була не такою, як зазвичай виглядають поразки у військових конфліктах. Америка не підписувала капітуляцію в Південно-Східній Азії. Паризькі угоди 1973 р. закріпили вихід США з війни без досягнення ними своїх стратегічних цілей і фактично віддавали перемогу до рук противника, проте формально це була рівноправна угода про припинення війни. Одним словом, В'єтнам став символом, що вийшов за межі покоління, яке було сучасником тієї війни.

Багато уроків В'єтнамської війни універсальні і можуть бути використані у вивченні збройних конфліктів останніх десятиліть, а також ряду інших тем (відносини між армією та громадськістю, інформаційне освітлення воєнних дій, механізм ухвалення рішень щодо забезпечення національних інтересів держави та ін.).

Автор розуміє, що навіть при відносно короткому розгляді цієї величезної теми неможливо запобігти всім помилкам та огріхам.

УДК 94(597)"19"

Просто декілька слів вдячності...

Моїм Батькам, які завжди вірили та підтримували мене.

Понамарчуку Євгенію Людвиговичу — людині, чії ідеї були взяті за основу під час написання цієї роботи.

Девятко Інні Олександрівні — за те, що надихнула завершити та опублікувати мою працю.

Лісечко Євгенію Ігоровичу, Помазану Андрію Анатолійовичу, Кулику Олександровичу Володимировичу, Владарчуку Павлу Володимировичу.

Дякую за те, що вірили в мене, незважаючи на прогнози та недобророзумність інших. Дуже вдячний за надану можливість випробувати свої сили і втілити свої задуми в реальність!

ISBN 978-966-981-700-6

© Чмихало Г. Г., 2022

© ЛІРА, 2022

ЗМІСТ

Передмова	6
Початок. Перша Індокитайська війна	9
Міжвоєнний період. 1954—1960 рр.	30
США та громадянська війна 1961—1964 рр. у В'єтнамі	46
Американська інтервенція 1965 р.	64
Нарощування. Повітряна кампанія проти ДРВ 1965—1967 рр. ..	79
Південний В'єтнам — ескалація 1966—1967 рр.	94
Міжнародні відносини. В'єтнам	115
Перелом 1968—1969 рр.	136
Деескалація 1970—1972 рр.	161
Лаос і Камбоджа від незалежності до 1975 р.	177
Війна, закінчення. 1973—1975 рр.	194
Хо Ші Мін. Коротка біографія	214
Во Нгуєн Зяп (Зіап). Коротка біографія	217
Нго Дінь Дьєм. Коротка біографія	221
Вільям Чайлдз Вестморленд. Коротка біографія	224
Хронологія основних подій, пов'язаних з в'єтнамською війною	228

ПЕРЕДМОВА

Тема війни у В'єтнамі не належить до забутих — принаймі у країнах Заходу. Більше тисячі книг різноманітної тематики, як мінімум три енциклопедичні видання, журнал, що публікується в США раз на два місяці і присвячений виключно В'єтнамській війні — усе це забезпечує величезний простір для вивчення. Така цікавість виправдана. Війна у В'єтнамі була першою великою війною сучасного типу. У ній вперше були використані авіаційні бомби з лазерним наведенням, зброя геофізичної війни (спроможна впливати на погоду), великі вертолітні десанти, спеціалізовані бойові гелікоптери, надзвукові літаки, зенітно-ракетні комплекси... Прийнято вважати, що це була єдина поразка Сполучених Штатів Америки. Та навіть вона була не такою, як зазвичай виглядають поразки у військових конфліктах. Під час переможної для США війни на Тихому океані 1941—1945 рр. в полон на ранньому етапі бойових дій потрапляли американські генерали та навіть цілі підрозділи. У В'єтнамі жодний генерал, взвод чи відділення не потрапив до ворожого полону. Америка не підписувала капітуляцію у Південно-Східній Азії. Паризькі угоди 1973 р. закріпили вихід США з війни без досягнення ними своїх стратегічних цілей і фактично віддавали перемогу до рук противника, проте формально це була рівноправна угода про припинення війни. Столиця Південного В'єтнаму Сайгон у 1975 р. була взята не місцевими партизанами, а регулярно армією, що прийшла з Півночі. На цей час у Південному В'єтнамі не залишилося жодного американського військового підрозділу. Таким чином, факт військової поразки США виглядає щонайменше не переконливо.

Але він часто вважається очевидним у більшій частині публікацій на пострадянських теренах. Очевидним до такого ступеня,

що будь-яка значна військова акція Америки тепер автоматично отримує назву «другого В'єтнаму». Так само як і радянська війна в Афганістані часто згадується, як «радянський В'єтнам». Одним словом, В'єтнам став символом, що перейшов рамки того покоління, яке було сучасником тієї війни. Та слід замислитись, що лежить в основі наших знань про неї. Можливо, старі книги та брошури радянських часів з кольоровими, яскравими гаслами на адресу американських агресорів, де сказано «все, що ми про них думаємо», але з дуже скромним наповненням фактичним матеріалом. Однією з небагатьох публікацій у СРСР, що узагальнювала інформацію про військовий аспект В'єтнамської війни, була стаття в серйозному виданні «Збройна боротьба народів Азії за свободу та незалежність 1945—1980» (М., 1984). Маючи певну цінність, ця стаття все ж таки страждала від суттєвої обмеженості, викликаній переважанням інформації з одного боку, та містила деякі суттєві помилки, які не відповідали рівню цього видання (наприклад, одна з бригад 1-ї кавалерійської дивізії США двічі з незрозумілих причин названа бронетанковою). Сучасні публікації про В'єтнам у більшості випадків залишають бажати кращого. Так, у виданні «Засекречені війни. 1950—2000 рр.» (М. — Санкт-Петербург, 2005) наявний розділ «На південь від річки Бенхай (В'єтнам 1966—1972 рр.)». Одна лише назва, точніше запропонована в ній хронологія, викликає чимало запитань. У самому розділі багато написано про повітряну війну над Північним В'єтнамом і дуже мало — про наземну на Півдні. Автори стверджують, що у вторгненні в Лаос (1971 р.) брали участь понад 16 тисяч американських солдатів. За фактом кількість американських наземних військ у тій операції дорівнювала нулю, інакше і не могло бути, адже американська військова присутність у Лаосі на той час була заборонена конгресом США. Є й інші помилки. Крім того, одними із суттєвих джерел інформації залишаються спогади радянських військових радників та спеціалістів у Північному В'єтнамі (які бачили дуже маленьку частинку великої війни) та... кінофільми на зразок «Взвод» й «Апокаліпсис сьогодні».

Основною відмінністю цього дослідження є те, що воно спирається в основному на американські джерела. При цьому необхідно зробити кілька важливих уточнень. Книга не є американським поглядом на війну (принаймні офіційним). Використання американських джерел не означає упередженість автора, просто це найчисленніші та досить докладні (а в деяких випадках, як не дивно, найбільш об'єктивні, принаймні порівняно з радянськими чи в'єтнамськими) джерела на цю тему. Гучна «американська пропаганда», про яку так багато говорили ще нещодавно, присутня далеко не в усіх з них, а там, де вона є, спрямована виключно на самих американців і досить просто може бути помічена та нейтралізована людьми з неамериканською ментальністю. Крім того, ця праця в жодному разі не претендує на спробу створення нового варіанта історії війни у В'єтнамі. Вона дає загальний огляд того, чому почалася та як велася ця війна, і чому вона завершилася саме з тим результатом, який зафіксовано історією. Присутність у ній значної кількості описів пов'язана з тим, що в багатьох випадках саме критичний опис у змозі розвіяти помилкові уявлення про характер війни, що ускладнює її об'єктивну оцінку. Автор розуміє, що навіть при відносно короткому розгляді цієї величезної теми було неможливо запобігти всім можливим помилкам та огріхам. Насамкінець хочеться додати, що у вітчизняній історичній науці вироблення нових підходів до вивчення В'єтнамської війни майже не починалося. Багато уроків В'єтнамської війни універсальні і можуть бути використані у вивченні більшості збройних конфліктів останніх десятиліть, а також ряду інших тем (відносини між армією та громадськістю, інформаційне освітлення військових дій, механізм прийняття рішень щодо забезпечення національних інтересів держави тощо). Наскільки все це буде актуальним та необхідним, покажуть подальші праці вітчизняних спеціалістів-дослідників.

ПОЧАТОК.

ПЕРША ІНДОКИТАЙСЬКА ВІЙНА, КОРОТКИЙ ОГЛЯД ПОДІЙ

В'єтнам — одна з найкрасивіших країн світу. Розташована вона в Південно-Східній Азії і на карті виглядає як латинська буква S, вигнута вздовж узбережжя Південно-Китайського моря. Північ і південь країни в дельтах Червоної річки і Меконгу відповідно мають дуже родючий ґрунт. У центральній частині країни переважають гірські масиви, вкриті густими лісами. Однією з властивостей місцевого клімату є сезони дощів. Їх час та інтенсивність відмінні в різних районах країни. Якщо взяти південну частину В'єтнаму, можна провести умовну лінію приблизно через Далат. На південний захід від цієї лінії дощовий сезон триває з травня до жовтня, північніше — з листопада до березня. На цей час припадають часті та затяжні тропічні зливи; у деяких частинах країни, особливо в болотистій місцевості на південь від Сайгона, пересуватися можна тільки на човні. Місцевий клімат важко витримують люди, які не народилися у В'єтнамі, що робить для них просте перебування в країні не дуже комфортним, не говорячи вже про ті випадки, коли доводиться тут воювати. А склалося так, що майже кожен раз іноземці, які прибували до В'єтнаму, приносили війну.

Майже тисячу років країна входила до Китайської імперії. Потім були завоювання незалежності, боротьба з камбоджійцями, монголами, тими самими китайцями та між собою. Протягом двох століть В'єтнам був поділений на ворогуючі північ і південь, підтримку яким надавали наддержави того часу — Голландія та Португалія. Після об'єднання на В'єтнам чекала нова неприємність — французи. Усе почалося з висадки десанту для захисту французьких місію-

нерів на півдні країни 1857 р., а закінчилося повною окупацією до 1884 р. Територія була поділена на одну колонію і два протекторати, всі вони увійшли до Французького Індокитаю разом із захопленими Лаосом та Камбоджею.

Французи принесли до В'єтнаму європейську культуру та католицизм. Натомість вони брали каучук, олово, вольфрам. Країна зазнавала звичайної колоніальної експлуатації. Незабаром почалися повстання; за ними було виникнення націоналістичних гуртків, які незабаром стали марксистськими. Суттєво ситуація змінилася з початком Другої світової війни і ганебною поразкою Франції. Цим одразу ж скористалися японці. Вони вчинили досить розумно: залишили в Індокитаї номінальну французьку владу, забезпечивши право на економічну експлуатацію регіону. Так тривало до березня 1945 р., коли на тлі нескінченних поразок у війні на Тихому океані японці здійснили своєрідний переворот, вирішивши, що надійніше керувати Індокитаєм самостійно. Таким чином, на короткий час Франція повністю втратила свою колонію. А потім настав серпень 1945 р., японці склали зброю і з джунглів раптово з'явилися натовпи озброєних людей, які заявили про взяття влади у свої руки та створення незалежної держави Демократична Республіка В'єтнам (ДРВ).

Як виявилось, це були місцеві комуністи — В'єтмінь / Viet Minh. Насправді В'єтмінь не був ортодоксальною лівою організацією, скоріше він намагався об'єднати в'єтнамських націоналістів усіх видів. Сама організація була створена у травні 1941 р., поки Франції було не до індокитайських справ. Її повна назва — Ліга боротьби за незалежність В'єтнаму, але французи завжди називали її В'єтмінем та асоціювали з чистим комунізмом. Ідейним лідером підпільників був Нгуєн Шінь Кунг / Nguyen Sinh Cung, всесвітньо відомий згодом під псевдонімом Хо Ші Мін / Ho Chi Minh. У майбутньому Хо Ші Міну довелося сильно потріпати нерви французам і американцям, а поки що він зайнявся створенням підпільних збройних сил, ударного кулака В'єтміна. Якщо бути точним, то саме це завдання було

покладено на Во Нгуен Зяпа / Vo Nguyen Giap, одного з найближчих соратників Хо і найвідомішого в'єтнамського полководця сучасності. Традиція перекладу азіатських імен російською мовою змінювалася, тому іноді можна зустріти варіант Во Нгуен Гіап (Зіап)¹.

Зяпа іноді називають «в'єтнамським Наполеоном» через його надмірну амбітність, а також тому, що Наполеон дійсно був його кумиром. До того ж за зростом Зяп навряд чи був вищим за великого імператора. Він народився в 1911 або 1912 р. Як і Хо Ші Мін, навчався в Хюе / Hue, місті, в якому згодом відбудеться одна з найтрагічніших подій Другої Індокитайської війни. У різні часи Зяп вивчав юриспруденцію та політекономію, а також працював шкільним учителем історії. Після 1945 р. він короткий час був міністром внутрішніх справ у тимчасовому в'єтнамському уряді, але найбільшу популярність дістав на посаді міністра оборони ДРВ [1].

Спочатку збройні сили В'єтміна являли собою кілька десятків озброєних чим завгодно солдатів майже без вишколу. Прогрес ішов повільно. Між в'єтнамськими партизанами та французами велася дуже млява війна, японці до неї взагалі не втручалися. Іноді В'єтмінь зображають героїчним борцем проти японських окупантів, але чомусь при цьому ніколи не наводяться конкретні приклади бойових операцій. Американський військовий історик і ветеран В'єтнаму Філіп Девідсон / Davidson стверджує, що насправді за всю Другу світову війну між в'єтнамцями та японцями сталося одне-єдине не дуже велике бойове зіткнення [2]. Так чи інакше, на цьому етапі В'єтмінь тільки збирав сили. Після березневого перевороту 1945 р. вся сільська місцевість повністю вийшла зі сфери впливу центральної влади (цього разу японців), і процес набору солдатів пішов наба-

¹ Однією з особливостей використання в'єтнамських імен є те, що в'єтнамська мова — тонова. Одне й те саме ім'я, вимовлене різним тоном, щоразу буде новим. Стосовно імен та прізвищ, то Зяп — це «ім'я» у нашому розумінні; Во — із деяким спрощенням можна назвати прізвищем. За в'єтнамською традицією, до людини звертаються або повністю на ім'я і прізвище, або лише на ім'я, причому незалежно від ситуації та ступеня близькості (звернення на «прізвище» не прийнято). Тут і далі наводяться варіанти імен, які стали всесвітньо відомими, тобто забезпечили собі певне місце в історії.

гато швидше. До серпня Хо і Зяп мали вже справжнісіньку дивізію, нехай і не екіпіровану належним чином [3]. Поки не повернулися французи, проголошено створення незалежної держави, на що були всі підстави, оскільки в вакуумі влади, що утворився, В'єтмінь виявився єдиною силою, яка має політичні амбіції та зброю. Президентом став, передбачувано, Хо Ші Мін.

Восени 1945 р. у В'єтнам були введені англійські та китайські (націоналістичні, тобто Чанкайшистські) війська для роззброєння японців, що здалися. Разом із ними повернулися і французи. Виявивши (о, жах!) тепленьку банду комуністів зі своєю «державою», вони негайно взялися за боротьбу з нею. За підсумками коротких і поки не дуже кровопролитних боїв французи під командуванням знаменитого Леклерка відновили свій контроль над усією південною частиною В'єтнаму. Іти далі на північ було важко, для цього потрібно було значно збільшити наявний експедиційний корпус, налагодити його забезпечення тощо. Щоб виграти час для цього, Франція розпочала переговори із ДРВ. Шляхом дипломатичного лавірування вдалося домогтися згоди комуністів на розміщення 15-тисячного французького контингенту на півночі, нібито для заміни китайців, що йдуть звідти. З боку Хо Ші Міна це була не помилка, а точний розрахунок: простіше воювати з 15 тисячами французів, ніж із майже 200-тисячним китайським корпусом. Загалом результати переговорів були непереконливими. Французи визнали ДРВ незалежною державою у складі Французького Союзу, врегулювання ж питання стосовно півдня країни, де поспіхом було організовано певну подобу іншого «незалежного» державного утворення, мали вирішити пізніше, на переговорах 1947 р. [4]. Склалася звичайна ситуація відкладеної проблеми, коли одна зі сторін просто затагує час, маючи намір досягти свого силою зброї. Поки в Парижі демонструвалося бажання залагодити справу мирним шляхом, чисельність французьких військ в Індокитаї швидко зростала. До кінця 1946 р. їх було достатньо (на думку французів), щоб остаточно повернути собі колонію, не турбуючись більше імітацією дипло-

матичних контактів із сумнівними особистостями. Приводом для початку колоніального походу стали спровоковані самими французами у листопаді 1946 р. інциденти у Лангшоні / Lang Son та Хайфоні. Після цього 23 листопада Хайфон був підданий жакливому бомбардуванню, яке забрало навіть за французькими даними життя 1000 мирних жителів [5]. Через деякий час, а саме 19 грудня, нові інциденти спричинили спалах бойових дій у Ханой — столиці ДРВ. Наступного дня Хо Ші Мін виступив по радіо із закликом до народу піднятися на загальну війну — Війну опору (під такою назвою вона і згадується зараз у В'єтнамі). Одним словом, почалося.

З початку французи мали значну перевагу. Усвідомлюючи це, Хо і Зяп майже одразу відвели свої війська з великих міст і населених пунктів у сільську місцевість, джунглі та гори. Єдиним винятком був Ханой. Запеклі бої за нього тривали два місяці, тут в'єтнамці стояли до останнього — потрібно було затримати противника, щоб провести евакуацію промислових підприємств, як у СРСР влітку 1941 р. До весни 1947 р. французи встановили свій контроль над усіма містами ДРВ, держави, яка тепер повністю пішла в підпілля [6]. Залишалось тільки знищити залишки В'єтміня в джунглях. Колоніальний бліцкриг здавався близьким до завершення. З невідомих причин фінальний наступ був здійснений не відразу, можливо, французам була потрібна додаткова підготовка до нього. Коли ж він нарешті відбувся наприкінці року, результати виявилися гнітючими. В'єтмінь вперто сидів у джунглях. Французи вчинили так само, як німці на Балканах 1944 р., коли спробували схопити невловимого партизанського вождя Тіто. Вони скинули парашутний десант прямо на штаб противника з підходом потім підкріплення наземним шляхом. Теоретично це мало призвести до оточення району базування противника і захоплення всього керівництва в полон. Насправді парашутисти ледь не схопили Хо Ші Міна, в іншому ж операція провалилася. Наземні колони й річкові сили йшли безальтернативними шляхами, в'язнучи в нескінченних засідках і зазнаючи великих втрат. Базовий район був захоплений, але В'єтміня

там вже не було [7]. Партизани розчинилися в джунглях, а з ними розчинилася і надія на швидку перемогу в Індокитаї.

Так почалася Перша Індокитайська війна (загальноприйнята назва, на той час її називали просто Індокитайською). Щоб зрозуміти дії в'єтнамців у ній, потрібно знати триступеневу стратегію, прийнятну за основу військовим та політичним керівництвом В'єтміня. На першому етапі боротьби противник сильніший, війна з ним має партизанський характер. На другому етапі сили зрівнюються, з'являються елементи війни регулярного типу. Третій етап — війна у звичайному розумінні цього слова, стінка на стінку, дивізія проти дивізії. Часто кажуть, що в'єтнамці перейняли таку стратегію у Мао Цзедуна. Насправді щось подібне вони практикували століттями, захищаючи країну від усіляких прибульців, у тому числі від тих самих китайців. Щоб зрозуміти дії французів, потрібно знати лише, що вони пішли в глуху оборону й намагалися при цьому обороняти відразу все, а згідно з Фрідріхом Великим, хто обороняє все, той не обороняє нічого. За межами великих міст у французів були лише аванпости. Коли аванпост піддавався нападу, допомогти йому можна було, лише відрядивши маневрену колону, що швидше за все означало загибель аванпосту до того часу, поки колона дістанеться до нього, тому звичайним способом поповнення атакованих гарнізонів став парашутний десант (вертольоти в той час ще майже не застосовувалися). Сили французів були розкидані сотнями таких аванпостів, які створювали ілюзію контролю за ситуацією в сільській місцевості, але це не давало змоги зосередити сили для великих наступальних операцій. Загалом період 1948—1949 рр. є найменш вивченим відрізком цієї війни. Великих битв не відбувалося; французи більше не намагалися покінчити з В'єтмінем одним ударом, а партизани розсудливо залишалися у своїх джунглях і «точили кинджали», тобто готувалися до другого етапу війни. Зяп на посаді міністра оборони постарався створити справжній штаб своєї армії. 1949 р. з'явилася перша регулярна дивізія — 308-ма. Вона складалася з трьох полків, загалом 10 тисяч осіб, які вже мали на

озброєнні кулемети та міномети [8]. Набір солдатів відбувався просто і швидко, майже кожна в'єтнамська родина так чи інакше постраждала від французів. Призвані солдати проходили ідеологічну обробку, яка робила їх мотивованими і навіть фанатичними бійцями. Згідно з декретом Хо, у ДРВ оголошувалась обов'язкова військова служба для всіх чоловіків з 18 років. Ті, хто був старий для того, щоб бігати джунглями, працювали на заводах. Виробництво зброї було налагоджено добре. Частина заводів розташовувалася під землею, частина — на поверхні. Слово «завод» асоціюється з безліччю великих корпусів, насправді ж це були порівняно невеликі будівлі, розташовані на дуже пристойній відстані одна від одної. Якщо французьким десантникам вдавалося знайти один корпус, то, щоб знайти решту, потрібно було прочесати всі навколишні джунглі. На заводах навіть стояли електрогенератори, велика розкіш для партизанів. Пересуватися солдатам Хо Ші Міна доводилося до кінця війни ночами, щоб не потрапити під авіаудар — авіація була майже єдиною перевагою французів у цій війні. Солдатів регулярних сил незмінно супроводжували «кулі» — носії продовольства та боєприпасів. Система тилового забезпечення у В'єтнамі завжди страждала повільністю, але в цілому виявилася напрочуд ефективною. Партизанам «кулі» не були потрібні.

У Франції війна не викликала великого інтересу. Основну частину військ, що воювали в Індокитаї, становили представники африканських колоній (алжирці та сенегальці) й Іноземний легіон, що складався на той момент головним чином з німців, які не «навоювалися» в Європі (хоча були і східноєвропейці, траплялися навіть українці). На Далекий Схід скеровували колабораціоністів, щоб пролитою за Францію кров'ю вони спокутували свою зраду. Протести проти війни, звісно, траплялися. Зараз уже майже забуті імена Анрі Мартена і Раймонди Д'ен, але свого часу вони були символами антивоєнного руху [9], а 18-річній Раймонді після того, як вона лягла на рейки перед складом військової амуніції, в Радянському Союзі ставили пам'ятники. Однак це лише епізоди. Для пересіч-

ного француза події в Індокитаї були рівнозначні подіям на Марсі. Загальна байдужість тривала до 1950 р., коли забута війна нарешті отримала шанс вилитися на перші шпальти газет.

Історики 1950 р. з повним правом можуть назвати тим переламним моментом, коли «холодна війна» зрештою набула загальновищого, нехай і суто локального, але все-таки дуже гарячого характеру. Напряму наступу «червоної чуми» та лінії оборони «вільного світу» цього року стикалися настільки близько, що вже неможливо було обмежуватися одними демаршами та пактами, або воювати лише руками інших, як це відбувалося в Китаї.

У червні Північна Корея напала на Південну, створивши Заходу свій власний азіатський фронт боротьби з комунізмом. Іншим фронтом цього ж доленосного року став Індокитай, де Франція, не відновивши себе після однієї війни, розв'язала іншу. Якщо уважно розглядати карту бойових дій у В'єтнамі періоду 1950—1954 рр., виявиться одна чітка закономірність. Чим далі на південь, тим слабшими ставали сутички між французами та В'єтмінем. У Центральному В'єтнамі великі битви мали місце лише наприкінці війни, на півдні їх не було зовсім, там боротьба в'єтнамців так і не вийшла за межі партизанської. Уся північ же, навпаки, була охоплена битвами одна більша за іншу. Чим це спричинено?

По-перше, на півночі розташовувалися всі основні виробництва у В'єтнамі, тобто з економічного погляду це був важливий район. По-друге, південна частина країни була відвойована французами ще восени 1945 р., на півночі ж комуністи мали час зміцнитися до кінця 1946 р. По-третє (і це найважливіша причина), північна частина В'єтнаму межувала з Китаєм. У ході грандіозної за розмахом громадянської війни у Китаї 1946—1949 рр. В'єтнамський кордон контролювали війська Мао Цзедуна / Мао Tse-tung, який був радий знайти шанувальників марксистських ідей у себе під боком.

Допомога китайських комуністів в'єтнамським почалася, коли війна в Китаї була ще в повному розпалі. Мао не забув, як одного разу в'єтнамці дозволили сховатися на своїй території одному з його

полків, що переслідувався військами Чан Кай-Ши / Chiang Kai-shek. У 1949 р. війна закінчилася тріумфальною перемогою Мао, що дало СРСР надійний плацдарм для подальшого поширення лівих ідей в Азії. Сталін та Мао ніколи один одному особливо не довіряли, що не завадило їм почати координувати свою зовнішню політику. У січні 1950 р. Китай та Радянський Союз офіційно оголосили про визнання ДРВ. У відповідь на такий явний виклик західний блок на чолі із США визнав засновану французами роком раніше державу на півдні В'єтнаму, головою якого був імператор Бао Дай / Bao Dai, який свого часу співпрацював з японцями, а тепер знадобився, аби врятувати далекосхідну політику імперії, що розпадалася на очах. Так, забута війна в Індокитаї на лихо французам стала частиною світового протистояння. Відповідно змінилися погляди на неї. США до цього часу дивилися на всі зусилля французів у регіоні з великим скепсисом, вважаючи те, що відбувається, внутрішньою справою Франції, а зрештою — маленькою та брудною колоніальною війною. У роки Другої світової в'єтнамські партизани рятували американських льотчиків, збитих над цими районами, американські зв'язкові (за чутками, навіть інструктори) були присутні в партизанських загонах, а на робочому столі Хо Ши Міна лежала Декларація незалежності США 1776 р. Власне, і в'єтнамська Декларація незалежності містила в собі майже прямі цитати з американської [10]. Потім зв'язки були втрачені. А в лютому 1950 р. на світ з'явився меморандум Ради національної безпеки США за номером 64, в якому йшлося про стратегічну важливість Французького Індокитаю і неприпустимість його переходу до рук комуністів, у зв'язку з чим потрібно надати допомогу [11]. Кому потрібно надавати допомогу, не говорилося, що викликало велике хвилювання з французької сторони, яка побоювалася (цілком справедливо), що американці спробують передавати озброєння напряму армії Бао Дая у спробі завоювати вплив у регіоні. У вересні до Сайгона прибула американська військова місія (Консультативна група з надання військової допомоги В'єтнаму). Радянські автори любили називати це «згурту-

ванням сил імперіалізму» для придушення національно-визвольної боротьби. Насправді французи всіляко чинили опір прибуттю радників, а зрештою постаралися ізолювати їх від оточення, вважаючи війну своєю внутрішньою справою і не бажаючи надто глибокого втручання в неї американців.

Для Франції боротьба за збереження Індокитаю мала навіть не так економічне, як політичне значення: здобуття регіоном незалежності стало б «поганим прикладом» для інших французьких колоній. З 1950 р. мимоволі французи виявилися залученими до загальносвітової боротьби з поширенням лівих ідей. У цьому був свій позитивний бік, тепер американці почали надавати Франції відчутну військову допомогу, як фінансово, так і постачанням зброї та техніки (наприклад, чудових бомбардувальників В-26 «Інвейдер»). Проте противник також збільшував свій військовий потенціал завдяки допомозі китайських товаришів. У в'єтмінців вперше з'явилися серйозні засоби протиповітряної оборони. На території Китаю була створена спеціальна академія, де велася підготовка сержантського та офіцерського складу в'єтнамців. Дійшло до того, що у В'єтнамі серед французьких трофеїв почали траплятися американські речі, захоплені китайцями на корейському фронті. На думку Хо та Зяпа, настав час переходити до другого етапу боротьби. Метою атаки обрано ланцюжок французьких аванпостів уздовж кордону з Китаєм, ліквідація яких дозволила б комуністам взяти весь кордон під свій контроль і повністю вирішити тим самим усі проблеми тилового забезпечення з китайського боку.

Перші пробні атаки відбулися на початку 1950 р. У В'єтміна в розпорядженні були вже п'ять повністю укомплектованих дивізій [12], і незабаром Зяп збирався пустити їх у бій. Після перерви, спричиненої сезоном дощів, у середині вересня в'єтнамці накинулися на аванпости. Бій тривав місяць, його наслідки стали катастрофічними для французів. Уся лінія аванпостів була втрачена; колони, що вийшли на підкріплення гарнізонам, були розгромлені; загальні втрати обчислювалися тисячами, причому вперше комуністи взяли

велику кількість полонених. Такий розгром не пройшов непоміченим у Франції. Цілком серйозно планувалася евакуація всіх французів з північної частини В'єтнаму. Безвихідне становище минулих років змінилося відчуттям близькості поразки.

Керівництво В'єтміня було цілком задоволене досягнутими успіхами й планувало остаточно впоратися з французами у 1951 р. Перший наступ комуністів в Індокитаї збігся за часом з важкою поразкою сил ООН в Кореї наприкінці року, і відчуття західних політиків від цього не могли бути добрими. Щоб спробувати виправити ситуацію, до Індокитаю направлено генерала Латтра де Тассіньї / Lattre de Tassigny — героя Другої світової війни, який підписав від імені Франції акт про німецьку капітуляцію (до речі, усього за час Індокитайської війни у французьких військ було вісім головнокомандувачів, тобто вони змінювалися в середньому щорічно). Перебування Тассіньї на посту головнокомандувача стало для французів найсвітлішим періодом у непроглядному індокитайському болоті. Генерал створив навколо дельти Червоної річки ланцюжок аванпостів, названий лінією Тассіньї, захистивши тим самим усі європейські поселення в Північному В'єтнамі. Крім того, в першій половині 1951 р. він відбив одне за одним три великі наступи Зяпа з товаришами. Особливо слід відзначити битву при Вінь-Єні / Vinh Yen у січні, в ході якої в'єтнамці вперше застосували тактику наступу «людською хвилею», перейнявши її, мабуть, у китайських «добровольців» у Кореї. Підсумком стало одне з найбільших кровопролиття цієї війни: 9-а бригада Іноземного легіону за підтримки авіації, що скидала напалм у небаченій кількості, вщент розгромила 308-му дивізію В'єтміня [13].

Усвідомлюючи, що однією оборонною стратегією війну не виграти, де Тассіньї вирішив захопити ініціативу й наступати на противника, що зазнав відчутних втрат. У листопаді французи вийшли за межі оборонної лінії й атакували в напрямку Хоабіня / Ноа Binh, сподіваючись зміцнити тим самим громадську підтримку в метрополії. Але де Тассіньї не судилося завершити розпочату операцію.

Його здоров'я різко погіршилося. Мабуть, вплинула і загибель сина Бернара в боях на Чорній річці. Маловідомий факт: на «брудній» колоніальній війні в Індокитаї загинуло близько двадцяти синів французьких генералів [14]. Можна згадати сина Сталіна під час Другої світової, сина Мао на корейському фронті та синів кількох російських генералів у Чечні. Усі вони загинули там, де їх взагалі могло б не бути... Наприкінці 1951 р. де Тассіньї повернувся до Франції, де й помер від раку простати. За кілька годин до смерті рішенням парламенту він отримав звання маршала. Черговим головнокомандувачем експедиційного корпусу став Рауль Салан / Salan, якому згодом судилося стати героєм і головним негідником Алжирської війни. Тут же, в Індокитаї, він нічим особливим не відзначився. Операція під Хоабінем без де Тассіньї забуксувала, перетворилася на виснажливе протистояння з В'єтмінем і закінчилася таким самим виснажливим і безславним відступом у лютому 1952 р. Бернард Фолл / Fall, автор кращих праць про французьку війну у В'єтнамі, нагородив цю битву промовистим епітетом «м'ясорубка» [15].

Бойові дії тривали, і становище французів поступово ставало чимдалі безраднішим. Операції на Далекому Сході щороку вимагали від французької економіки дедалі більших витрат. Частина витрат покривалася американцями, щедрість яких теж зростала з року в рік. Була й інша стаття витрат, яку вимагала війна, — людський ресурс. Як уже згадувалося, суспільство в метрополії втратило відчувало слабко, тому вони ще досить довгий час не могли б перетворитися на політичний фактор, що веде до згорання війни. Водночас Індокитай майже безслідно поглинав щорічний випуск офіцерів Сен-Сіра (вище піхотне училище Франції). Виходило так, що Америка забезпечувала фінансову частину війни, а Франція грала роль постачальника гарматного м'яса, і поступово французькі політики та військові почали усвідомлювати цю не дуже приємну істину. У 1945—1946 рр. вся індокитайська витівка виглядала як необхідна для збереження міцності імперії справа, як порятунок певних капіталів, вкладених у цей регіон за минулі десятиліття. Франція вела

свою війну. На початку 1950-х рр. усе виглядало вже зовсім інакше. Економічні вигоди від володіння колонією багато в чому були зведені нанівець військовими витратами, і Франція вела по суті війну Сполучених Штатів Америки, будучи їх інструментом у стримуванні тиску азіатського комунізму (під поняттям «азіатський комунізм» слід розуміти насамперед Китай, саме він був державою, яка прагнула максимально поширити свій вплив у регіоні). Про правильність такої характеристики ясно говорить епізод з переговорами, які мало не відбулися між Францією та В'єтнієм у 1952 р.; переговори були скасовані в останній момент французькою стороною під тиском з Вашингтона. Тут ідеться вже про відверте втручання в політику іншої країни. На полі бою справи були нітрохи не кращі: проведена наприкінці 1952 р. операція «Лоррейн» / Lorraine, найбільша за всю війну, не принесла великих результатів, а навесні 1953 р. сталася зовсім неприємна річ. Регулярні війська В'єтніа перейшли в'єтнамо-лаоський кордон і заглибилися на територію Лаосу, по дорозі завдаючи французьким військам поразку за поразкою. Досі Лаос був відносно спокійним місцем, поява там в'єтнамців стала поганим симптомом розширення війни.

Саме під кінець лаоських подій Париж призначив чергового головнокомандувача військ в Індокитаї Анрі Наварра / Navarre. В історію цей генерал увійшов з кількох причин, зокрема він вважається першою людиною, яка вимовила магічну фразу про «світло, що з'явилося в кінці тунелю» стосовно ситуації у В'єтнамі. Магія виявилася дуже злою, мабуть, тому що якраз за Наварри Франція і прогнала цю злощасну війну; через півтора десятиліття знову повторені слова про світло в кінці тунелю міцно приклеїлися до всієї індокитайської політики США і перетворилися на нічний жах для вашингтонських політиків та пентагонівських генералів. А поки що Наварр спробував таким чином продемонструвати свій оптимізм. Оптимізм був потрібен публіці в метрополії та американцям, які продовжували постачати експедиційний корпус зброєю у величезній кількості. Сам корпус мимоволі постачав цією ж зброєю

солдатів В'єтніа: на той час в армії Зяпа вже цілі батальйони були переозброєні трофеями недавніх битв. Щоб уникнути подібного в майбутньому, Наварр запропонував план розгрому противника протягом найближчих 18 місяців (зрозуміло, що план відразу ж отримав ім'я свого розробника). План передбачав під час сухого сезону 1953—1954 рр. перехід до оборони в Північному В'єтнамі з метою накопичення сил та одночасного проведення наступальних операцій у центральній частині країни, де останнім часом з'явилися регулярні частини В'єтніа. Потім, у сухий сезон 1954—1955 рр., французи збиралися нав'язати противнику генеральний бій і розгромити основу військової могутності противника, змусивши Хо та його організацію вийти з джунглів із білим прапором [16]. План був непоганий; конгрес США виділив 385 млн доларів на його проведення [17]. Крім того, закінчення в липні 1953 р. Корейської війни означало звільнення великої кількості американських ресурсів для військової допомоги Франції. Для виконання плану в Індокитаї було чверть мільйона солдатів у складі французьких військ, понад 500 літаків, майже 400 кораблів [18]. Втім, ці цифри не повинні створювати враження всемогутньої та всепереможної армади. Десь три чверті особового складу були тиловим персоналом, тобто різноманітними кухарями та клерками, без яких жодна армія довго не зможе воювати. Авіація була представлена літаками Другої світової — реактивні літаки тільки почали надходити до ВПС Франції, в Індокитаї для них не було достатньо хороших аеродромів та, власне, не було й реальної потреби в реактивних машинах. Флот же в основному складався з невеликих катерів для дій на річках, хоча застосовували французи і кілька застарілих авіаносців, які були тоді в їх розпорядженні. В'єтнінь не мав жодної техніки — лише артилерія, міномети та чудово підготовлені солдати з високим моральним духом.

План Наварра мав один начебто не дуже примітний пункт, а саме: створення у північно-західному В'єтнамі потужного вузла оборони, покликаного захистити Лаос від повторних візитів генерала Зяпа.

Зважаючи на це, французи ставилися до лаоського питання дуже болісно, вважалося, що успіхи В'єтміна тут можуть дуже вплинути на сприйняття війни в метрополії. Питання було політичним. А коли політики вказали завдання, справа військових — його вирішити. Вранці 20 листопада 1953 р. французькі парашутисти з'явилися в небі над Дьєнб'єнфу / Dien Bien Phu, крихітним населеним пунктом поряд з лаоським кордоном. Зачистка околиць пройшла швидко, незабаром прибули основні сили та почалося спорудження великої військової бази. Треба сказати, що у французьких генералів не було єдності щодо тактики її використання, і швидше за все передбачалося проводити з неї рейди в разі виявлення противника поблизу кордону [19]. Ідея побудови військової бази майже в тилу противника, у відриві від основних сил навіть для не дуже обізнаної у військових питаннях людини виглядає безглуздістю, однак у французів була своя логіка. Вони спиралися на досвід бази в На-Шані / Na San, яка нещодавно також виявилася деякий час відрізаною від своїх. Її вдалося забезпечувати виключно з повітря, і французи вважали за можливе повторити цей експеримент, очевидно, повністю покладаючись на свою транспортну авіацію. Під Дьєнб'єнфу були побудовані півсотні добре укріплених позицій (кожна з яких отримала жіноче ім'я — Габріель, Анна-Марія, Югетт тощо) та злітно-посадкова смуга. Багато радянських джерел стверджують, що тут французи збиралися залучити комуністів до вирішальної битви. Насправді Наварр був упевнений саме в тому, що найближчим часом такої битви не станеться. Він вважав, що в'єтнамці зможуть виставити проти гарнізону бази щонайбільше одну дивізію, явно недооцінюючи в'єтнамську тилу систему. Очевидно, Наварру майже вдалося розгадати хід думок Зяпа. Згідно з нещодавно опублікованими китайськими джерелами, Зяп збирався атакувати «лінію де Тассінь», але китайські «товариші» переконали його обрати точкою докладання основних зусиль Дьєнб'єнфу.

Політичною передумовою битви при Дьєнб'єнфу було гучне інтерв'ю Хо Ші Міна шведській газеті «Експресен» наприкінці листо-

пада, де він заявив про готовність до переговорів з французами, якщо ті будуть готові надати В'єтнаму незалежність [20]. Ставку було оголошено. Через два місяці на Берлінській нараді міністрів закордонних справ великих держав вирішено провести навесні конференцію в Женеві з питань корейського врегулювання та Індокитаю; Таким чином, питання виносилося на обговорення на найвищому рівні, і комуністи врахували це у своїх планах. На полі бою В'єтмінь відразу після висадки французів у Дьєнб'єнфу атакував Лаос. Коли ж французи нарешті розпочали свій наступ у Центральному В'єтнамі у січні, Зяп відповів на нього контрнатупом, змішавши Наварру всі карти. Тепер сили французів були досить розосереджені та втратили будь-яку мобільність. Усе було готове. 13 березня 1954 р. Війна опору вступила у свій третій етап — битва почалася.

Проти 10—11 тисяч солдатів гарнізону фортеці Дьєнб'єнфу в'єтнамці виставили чотири дивізії та два окремі піхотні полки, плюс адекватна артилерійська та тилова підтримка [21]. Уся база прострілювалася в'єтнамськими гарматами з панівних висот: французи не зайняли ці висоти, думаючи, що тягти нагору артилерію неможливо. В'єтнамці довели протилежне. Пастка, яку французи так старанно готували для себе, зачинилася. Транспортні літаки, що постачали гарнізон, були змушені заходити на посадку прямо над позиціями зенітних гармат. Незабаром втрати в авіації змусили французів відмовитися від посадок на аеродром і вони почали скидати боєприпаси та продовольство на парашутах, при цьому частина вантажів неминуче діставалася противникові. В'єтнамці невтомно рили траншеї, що дозволяли наблизитися до французьких позицій, не піддаючись ворожому вогню. Потім була атака «людською хвилею» — і над черговим укріпленим пунктом з'являвся прапор В'єтміна. Зростало число «внутрішніх дезертирів», які знаходили більш-менш безпечні укриття на території бази і ховалися там, щоб не брати участі в обороні. Сам командир гарнізону полковник де Кастрі / De Castries був деморалізований і перетворився на номінальну постать, командування взяли на себе більш ініціа-

тивні офіцери. То справді був Сталінград: війна окопів й артилерії, чи навіть Верден (з урахуванням французької історії). Дощі розмивали окопи, перетворюючи їх на болото. Скрізь снували щури, навіть у лазареті панувала антисанітарія. Поранених було неможливо забезпечити необхідними медикаментами, не можна було їх і вивезти — після того як французи не дуже розумно використали санітарні літаки для перекидання підкріплень, в'єтнамці почали збивати все, що бачили в повітрі. Пробитись на допомогу фортеці, що перебувала в цілковитій облозі наземним шляхом стало неможливо, для цього не було жодних резервів. Французька авіація не могла суттєво підтримати гарнізон, оскільки напад — найефективніший засіб проти живої сили — не горів у вологих лісах на схилах пагорбів навколо Дьєнб'єнфу, що слугували укриттям солдатам В'єтміна. На очах усєї Франції, всього світу гарнізон фортеці гинув, і головна трагедія полягала в тому, що допомогти йому не було чим. Назриваюча катастрофа викликала сильне занепокоєння у Вашингтоні, тоді як у владних коридорах у Парижі панував стан, близький до паніки. Поразка французів могла обернутися непередбачуваними та дуже неприємними процесами в регіоні. Транспортні літаки ВПС США вже доставляли підкріплення у вигляді французьких парашутистів до місця скидання над Дьєнб'єнфу, проте цього було явно недостатньо. Одна за одною виникали та відкидалися ідеї щодо можливостей порятунку гарнізону. З'явилася думка передати французам стратегічні бомбардувальники Б-29, але у ВПС Франції не було підготовлених для їх пілотування льотчиків, та й застосування цих бомбовозів не давало жодних гарантій успіху. Розглядалася пропозиція щодо спільної американо-британської інтервенції у В'єтнамі, проте прем'єр Великобританії Черчилль та американський конгрес заблокували цю ініціативу. Зрештою, зайшла мова про «Бомбу». Застосування ядерної зброї знову ж таки не давало жодних гарантій (швидше за все, разом із в'єтнамцями на радіоактивний попіл були б стерті захисники гарнізону), а крім того, це вело до непередбачуваних міжнародних наслідків. Америка була справді близька навес-

ні 1954 р. до втручання у війну, і все ж таки її час ще не настав... Кінець безладу та хаотичному хитанню по обидва боки Атлантики був покладений 7 травня капітуляцією генерала де Кастрі (перед цим підвищеного у званні; урок фельдмаршала Паулюса не пішов на користь, втім, свій генеральський мундир де Кастри так і не отримав, оскільки той був скинутий йому з літака й потрапив на зайняту в'єтнамцями територію [22]). Зяп зумів здолати французів якраз до початку індокитайського етапу Женевської конференції, яка, по суті, перетворилася на переговори про мир. А у захисників Дьєнб'єнфу ще мав бути довгий «марш смерті» в табори для військовополонених, що повністю повторював аналогічні марші, які влаштовувалися японцями під час Другої світової та китайцями в Кореї. Більше ніж половина полонених, 7 500 чоловік (до кінця битви за рахунок підкріплень у фортеці перебувало 15 тисяч солдатів), померли на шляху від хвороб та виснаження, тоді як у самій битві з боку Франції загинуло менше ніж 2 тисячі солдатів. Втрати В'єтміна ніколи не називалися жодним офіційним джерелом, вважається, що вони становлять не менше ніж 8 тисяч вбитими.

Кабінет міністрів Франції протримався лише місяць після битви. Новий прем'єр-міністр Мендес-Франс / Mendes-France пообіцяв, що угода, яка витягає країну з програної війни, буде підписана протягом місяця до 20 липня. Наріжним каменем на перемовинах у Женеві стало питання лінії розмежування збройних сил обох сторін. Нарешті домовилися про те, що французи відступлять на територію на південь від 17-ї паралелі, а все, що на північ, відійде В'єтміну [23]. Питання було вирішено буквально в останній момент, друкарки вже не встигали набрати текст угоди до 21 липня. Щоб обіцянка Мендес-Франса не виявилася порушеною, годинник у залі переговорів був переведений назад рівно на одну годину. Може здатися дивним, але протягом усього часу переговорів в Індокитаї тривали бої та гинули солдати з обох боків. Комуністи швидко просувалися в Центральному В'єтнамі, сподіваючись захопити більше території для використання цього фактору в Женеві. Припинення